

ELS RECS DEL PLA DE LLEIDA

per

ANTONI BERGÓS

Quan el gran cronista Muntaner, al segle XIII, lligava la ciutat de Lleida amb la de Barcelona atorgant també a aquella la condició de “Cap en la terra ferma”, feia més que lligar-les en una diversa i suprema responsabilitat: posava en relleu la consideració d’èsser població apta per al Dret, ja que no hi pot haver responsabilitat dirigent sense un entranyable amor al Dret, que, per a ésser constructiu, pressuposa un ample sentit de llibertat.

I que la ciutat occidental de Catalunya ha estat sempre d’una gran aptesa per al Dret, ens ho palesa el fet de la seva romanització a desgrat d’haver mantingut una actitud d’hostilitat en tot allò que minimitzava l’esperit de llibertat que li era propi, però, al costat de l’*Illerda videas*, acceptava del gran poble romà tot l’embat ordenador que portava arreu on deixava veure la seva petja i sentir la seva força.

Sovint sentireu dir que tot el que a Lleida fa referència en matèria de recs és obra dels moros, i en aquesta creença vulgar s’amaga una de les grans injustícies col·lectives. A Lleida, dels ilergetes, n’agafaren l’esperit d’independència, però la norma escrita ha estat deguda al costum que ha vingut reforçat pel sentit del Dret essencialment romà.

Aquesta realitat vocacional per al Dret ens ve confirmada per un fet aparentment mancat de transcendència i que a la llum del més estricte rigor científic ens aboca a un sentit d’unitat molt anterior al que sembla produir-se a mesura que la reconquesta avança. I es dóna el cas que els moros de Lleida, del reietó Bifelel, empesos per les exigències del país, s’afanyen a aplicar els usatges que Ramon Berenguer dictava a Barcelona,

incorporant-se així al Dret comú català un territori encara sotmès a la dominació musulmana.

L'amor al Dret, consubstancial i essencial a tot poble que ha estat lliure, explica tot el que se'n segueix en la Lleida ja més acostada a nosaltres. Una de les fites fonamentals és la carta-pobla de l'any 1149, monument de llibertat transcendental que fa possible a no trigar la gran institució de la Paeria i ja abans d'haver quedat aquesta establerta i quan encara el règim polític de Lleida era a base del Consolat, un dels quatre Còsols, En Guillem Botet, l'any 1182 compilava les *Consuetudines ilerdenses*, amb la qual cosa es testimonia un cop més aquesta organització del Dret que Lleida vivia i l'ascendència de la qual és essencialment romana.

Immediatament després de posseir la ciutat de Lleida la seva plenitud política a través de la gran institució de la Paeria, veiem com tot el costumari relatiu a una font tan vital com és l'ordenació dels recs dona lloc a dues de les cinc *prohemenies*, la del Segrià i la de Fontanet, reguladores de la vida econòmica de la ciutat.

És evident que durant la invasió sarraïna Lleida tenia els seus recs i en regulava la distribució, i quan la ciutat és reconquerida, a la ciutat és lliurat l'ús de les aigües que necessàriament havien de seguir regulant-se pels costums anteriors, i així continuà, ja que la referència inicial d'ésser les sèquies de Pinyana i Fontanet propietat d'un tal Ramon Cabacequia, la té conservant els usos i costums preestablerts sobre les mateixes sèquies, i aquesta propietat triga pocs anys a revertir altre cop a la ciutat en virtut de compra per aquesta dels drets que sobre les sèquies pretenia una filla d'aquell. Les aigües de Lleida, doncs, comunals o no, sempre han tingut un règim regulador a base dels costums que s'han anat seguint, i les sèquies, braçals, clamós, forats, ulls, cadiretes, espones i faceres, pales i estelladors, s'han obert i tancat i han partit el curs de les aigües amb una regularitat constant.

Lleida no ha estat tan amatent com hauria calgut a fer el *Corpus* de l'horta lleidatana; és un deute a la lleidatanitat que unes generacions o altres tard o d'hora faran. Per aquesta raó, i mancats d'aquest gran instrument d'estudi que recollís usos, costums, tot el repertori toponímic, lexicogràfic, noms de les cases de pagès, tradicions i tot el que se segueix d'un estudi etnològic i etnogràfic, ens donarien una seguretat i una fermaça en aquesta continuïtat en el dret regulador de les aigües lleidatanes, que ja podem contar les incidències que ha passat al llarg d'una his-

tòria tan intensament viscuda i amb variants coactives diverses; tot i aquestes, encara avui es manté amb tota la turgència la força del costum.

Fer la història de les aigües de Lleida des d'un punt de vista jurídic és un treball del més alt interès que está per a incorporar en la història del nostre Dret consuetudinari, la força del qual és tan extraordinària, que, a desgrat de totes les intervencions, segueix mantenint el seu nervi i la seva turgència, talment com la manté la terra, encara que circumstancialment hi siguin arranades les plantes i els arbres que els donava suport.

Com a exemple d'aquesta realitat, i no sortint del marge limitat d'un treball a incorporar amb altres en una miscel·lània d'homenatge, sols direm que la plenitud de vida civil que comptava la ciutat de Lleida en el temps de la seva Paeria tenia, en matèria d'aigües, una institució exemplar: la dels Visors.

Aquests eren nomenats per la Paeria i resolien, en matèria d'aigües, sense haver, ni poder, de recórrer les parts a la Cúria, puix que tenien jurisdicció plena, i tal devia ésser el prestigi d'aquesta institució, que Joan II féu extensiva la seva jurisdicció específica a qüestions derivades d'erms, patis immediats a les cases, i propietats rústiques amb les servituds que les gravessin en virtut de Privilegi datat a Vitòria el 3 de setembre del 1470. Aquest Privilegi, que recollia el costum, tenia tanta força, que sovint, en sirgir interessos contradictoris, donava lloc a haver de tornar sobre el mateix, per, a fi de comptes, haver-lo de ratificar, i així ho féu en 31 d'agost del 1512 la segona muller de Ferran el Catòlic, Germana de Foix, el príncep d'Astúries Felip en nom de l'emperador Carles V en 27 de desembre del 1553, i Felip II en 29 de novembre del 1585. Fins i tot, quan, en 1540, havent volgut sortir els litigants de la jurisdicció inapel·lable dels Visors i havent acudit a la Reial Audiència aquesta fallà el plet, quina no era la força de l'ús, que la suprema autoritat judicial de Catalunya sentencià ordenant que s'estigui als termes del privilegi de Joan II.

Aquest privilegi de Joan II no fa sinó ratificar el de Pere III, datat a Perpinyà a XII Calendes de juny de 1345, que autoritza la funció del Visor *reconeixent ser antiquíssima costum de la Ciutat* i pertànyer a ella el seu nomenament, i als Visors la funció arbitral que els era pròpia. Els Visors, doncs, són una institució de Dret basada en el costum, l'època de creació de la qual ens és del tot ignorada. I fins avui es manté, tot i les ortopèdies administratives que no poden evitar la força de l'ús i amb

tot i que actualment hi ha un pes legal del qual la ciutat es va salvant, s'ha pogut constatar un fet transcendent que és que fins fa pocs anys els pagesos respectaven els *bans* mitjançant els quals les aigües quedaven tancades, i ara als ulls i a les pales ha calgut posar-hi lligalls amb cadenes i cadenats que, naturalment, no són respectats.

Els Visors eren nomenats per la Paeria en virtut de les atribucions de govern que li eren pròpies, i, com succeïa amb tots els altres càrrecs de Dret públic, la ciutat n'estava gelosa i els revestia de la màxima autoritat, tanta, que els seus veredictes eren inapel·lables, ben entès, però, que la seva funció del tot confiada al lleial saber i entendre i a la recta consciència, tenia una gradació que permetia apel·lacions mogudes sempre dins del camp del propi prestigi visorial.

Així, doncs, sorgida una qüestió entre dos usuaris per un motiu de recs d'ús o d'abús d'aigües, d'interpretació de servitud o qualsevulla altra de les que els eren específiques, cada part nomenava lliurement un Visor dels que tenia la Ciutat designats com a tals, gent pràctica en la matèria, i es traslladaven el dia convingut prèviament al lloc on hi havia plantejada la qüestió, si és que així calia fer-ho, o a la mateixa Paeria, si la inspecció ocular era innecessària, i cada part exposava els seus punts de vista per a, sense res escriure, dictaminar els Visors el seu laude. Aquest podia o no ésser acceptat per les parts, i si succeïa això darrer per creure un dels afectats que se'l perjudicava amb la sentència, aleshores la Paeria designava dos Visors més, prèvia lliure acceptació de les parts interessades perquè aquests darrerament designats per la Ciutat i acceptats per les parts juntament amb els lliuraments nomenats pels litigants tornant a oir els quatre Visors junts a les parts interessades i també sense res escriure, ni aixecar cap mena d'acta, pronunciaven la seva sentència.

El sentit de llibertat que es respirava a la Paeria donava lloc a aquesta elegància del procediment que mereixia llargs elogis, tant més quan encara el que en podríem dir aquesta segona instància tenia encara una garantia més, i és la d'haver-hi un tercer estadi en què la Paeria, atesa la disconformitat dels litigants en la sentència pronunciada pels Quatre Visors, aleshores com manifestant-se amb tot el seu poder i amb una plenitud de funció de Dret públic i, per tant, ciutadà i polític, venia a dir *prou* designant al marge dels litigants dos altres Visors perquè, ensems amb els quatre anteriorment designats i consentits per les parts, sentenciessin amb el seu fall, que esdevenia inapel·lable, i d'execució immediata.

Com s'ha dit, tot el procediment es movia en ple diàleg, sense con-

signar-s'hi res per escrit; no així les sentències que havien d'ésser escrites i les quals eren curiosament arxivades i guardades a la Paeria, constituint encara avui una preciosa documental els nombrosos volums que n'han pogut arribar fins a nosaltres a desgrat de les contingències doloroses per què ha passat la ciutat de Lleida a través dels anys, patint-ne homes, institucions, béns, edificis i arxius.

A constatar també dins el camp processal el fet que revela d'una manera eloqüent com el Dret era viu a Lleida, que els Visors sempre són nomenats en nombre parell, de manera que la força del raonament no radicava en aquella concepció de "justicia es lo que de cinco quieren tres", sinó aquell altre concepte de l'equitat necessària a la justícia de "Justicia seca, a la catalana, sin compadres ni comadres", manera d'enjudiciar únicament possible quan la gent té una manera de moure's civil a base del pacte, del diàleg i del raonament.

El trasbals polític que al començament del segle XVIII sofrí Catalunya afectà d'una manera directa la Ciutat de Lleida, que l'any 1707, en quedar incorporada a Felip V, veié destruïda la Ciutat sobre la qual després fou construïda la fortalesa quedant-hi encerclada la Seu Vella, que fou convertida en caserna; també fou tancada la seva Universitat medioeval, i, finalment, tot aquell règim polític de la Paeria quedà anul·lat. El que no quedà destruït fou la mecànica jurídica que regia les aigües de l'horta lleidatana, puix que els usos i costums, molt més forts que la mateixa força, seguien amb les incomoditats que vulgüeu, però anaven fent el seu curs, fins que l'any 1794 les antigues prohemies de Fontanet i de Pinyana subsisteixen en el fons amb la Junta de Sequiatge, que seguirà fins als nostres dies regint les sèquies lleidatanes i l'ús de llurs aigües.

La Junta de Sequiatge, el 1758, estava integrada per un Regidor, un Prebendat del Capítol Catedralici, un Eclesiàtic de la 1.ª Clerecia menor, dos pagesos nomenats pels regants, tots sota la presidència del Governador o Alcalde major de la Ciutat, i així continua fins a la reforma de l'any 1918, que la Junta de Sequiatge quedà integrada per vuit vocals, de la manera següent: un regidor, un canonge, un beneficiat laical, tres pagesos, un hisendat del cos de Gaudins i un fabricant, atesos els usos industrials incorporats a l'aprofitament de les sèquies.

Aquestes ordenances foren modificades per R. O. de 9 d'agost del 1920 i per O. M. de 6 de juny del 1955. Totes aquestes reformes han mantingut la integritat jurisdiccional de les aigües.